
Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding - van voor de geboorte tot na de puberteit - aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Na artikelen over zwangerschap, geboorte en doop beschrijft psycholoog Jacques Meulman in deze bijdrage een belangrijke gebeurtenis in het peuterleven.

Over de ik-geboorte

door Jacques Meulman (psycholoog, gemeente Leiden)

Een vertrouwd en veel beschreven verschijnsel is de zogenaamde peuterkoppigheid of de koppigheidsfase, die doorgaans gedurende een aantal maanden waarneembaar (en beleefbaar) is bij kinderen tussen anderhalf en vier jaar. De paradijselijke vanzelfsprekendheid van de peuter gaat vrij abrupt over in een aardse onvoorspelbaarheid. De meesten van ons kunnen, deels uit ervaring met eigen kinderen, deels uit verhalen van anderen of uit literatuur, wel enkele kenmerkende gedragingen van het kind in deze fase benoemen. Een paar klassiekers onder de verschijnselen zijn: stampvoeten, driftbuien, tegenwerken, op de grond gaan liggen, het zelf willen doen, maar ook 'nee' en 'ik' zeggen.

Opmerkelijk is dat er over koppigheid wordt gesproken, terwijl er vooral veel handen en voeten aan te pas komen. Het gaat vooral om wilskracht die ingezet wordt. De pedagogische vakliteratuur vermeldt over deze fase zinnen als: "Het kind stelt zich tegenover de ouders op en ontdekt zijn eigen wilskracht en invloed op de omgeving". Tegelijkertijd is het opmerkelijk dat men zich meestal van die heftige periode in zijn leven niets herinnert. Onze herinneringen gaan niet verder terug dan tot aan de tijd waarin we voor het eerst 'ik' konden zeggen.

Rudolf Steiner beschrijft in *De geestelijke leiding van mens en mensheid* (Zeist, 1993) dat in de periode voor die tijd, de tijd vanaf de geboorte tot aan het ik-zeggen, met de aller-

'De hoofdletter I - De klimmer', *Lektionar der Reichenauer Schule, 10e eeuw, Wolfenbüttel (D)*

grootste wijsheid onder de leiding van engelwezens zo aan onze ontwikkeling wordt gewerkt dat we leren lopen, spreken en denken. In die periode, waarin we achtereenvolgens een verhouding vinden tot de ons omringende ruimte, een verhouding vinden tot de ons omringende mensentaal en een verhouding tot de ons omringende gedachtenwereld, zijn we nog helemaal met de geestelijke wereld verbonden, als het ware 'in het paradijs', en leven we nog in een wijsheid die buiten ons en niet van onszelf is. We hebben daar geen bewustzijn van. Pas met de wilsworstelingen in de koppigheidsfase, met het

ik-zeggen, ontstaat onze eigen-wijsheid.

Tot aan dat moment, tot aan die ontwikkelingsstap, kunnen we teruggaan in onze herinneringen. We kunnen zelfs proberen om onze eerste herinnering te pakken te krijgen en ontdekken welke stemming die heeft. Vaak vinden we een stemming die als een subtiele ondertoon in onze gehele biografie waarneembaar is. Maar waar dient die wils-worsteling dan voor? Waarom gaat het kind dwars tegen datgene in wat op hem afkomt? Waarom wil het kind eigenlijk het omgekeerde doen van wat wij als volwassenen zouden willen?

Door tegen de stroom van de voortgaande vanzelfsprekendheid in te gaan, wordt in het kind een kracht gewekt die het herinneringsvermogen versterkt. Tegelijkertijd wordt met al die dwarsheid de blik naar buiten wakkerder en helderder, waardoor de waarnemingen van de buitenwereld de ziel binnenstromen. Door deze inspanningen wordt het ik sterker om dat, wat er in de ziel

als onbewuste voorstellingen leeft, als herinneringen naar boven te kunnen halen, (Rudolf Steiner in *Psychosofie. De dynamiek van de ziel, Zeist 1996*).

Dan is er toekomst

De blik in de ogen van het kind wordt wakker en neemt de wereld voor hem waar, terwijl er tegelijkertijd bewustzijn ontstaat voor datgene wat achter hem ligt. Door de kracht van de herinneringen, door het bewustzijn van het eigen verleden, ontstaat er het besef van een eigen toekomst. Voor het eerst kan het kind ervaren, door al het geworstel heen, dat hij als

een zelfstandig wezen tegenover de gehele wereld staat; een magistraal moment! De wilskracht om een ik te zijn, om dat voor elkaar te krijgen, werkt in al de kenmerkende gedragingen van de koppigheidsfase.

Maar vermoeiend is het wel, voor zowel het kind als zijn opvoeders. Kennelijk kost het behoorlijk wat kracht om die stap naar het ik-bewustzijn te kunnen zetten. Wanneer we de bijsluiter van het mens worden er nog eens op naslaan, lezen we dat het ontwaken van bewustzijn levenskrachten vraagt. Dan moet er dus voor gezorgd worden dat die levenskrachten aangevuld worden. In de koppigheidsfase kan het kind dat nog niet voldoende op eigen kracht. Hij is daarin nog volledig afhankelijk van de liefdevolle verzorging en toewijding van zijn opvoeders. Onbewust vertrouwt het kind er echter volledig op dat die liefdevolle verzorging en toewijding onvoorwaardelijk geschonken wordt, anders kun je dat waagstuk van de koppigheid niet naar hartelust uitleven.

Het vermogen van de opvoeder om liefdevol deze stap van het kind pedagogisch te kunnen ondersteunen, vindt zijn voedende bron in het mysterie dat alleen een ik een ik kan waarnemen. Het kind probeert ons met zijn koppigheid om niet de toevlucht te nemen tot 'pedagogische strategieën', maar om een op het ik afgestemde verhouding tot zijn gedrag te vinden. Daardoor wordt de koppigheid als zodanig niet afgewezen of veroordeeld, maar wordt de daarin werkende wilskracht liefdevol uitgenodigd in verschijning te treden, waarbij de opvoeder, begrenzend, een passende bedding aanbiedt waarin die kan uitstromen. Daarmee is het opvoeden van een koppige peuter weliswaar een algemeen menselijke aangelegenheid, maar in zijn uitvoering hoogst individueel. En de verbinding met je kind wordt hechter, inniger, als je snapt wat er gaande is, als je jouw manier vindt om ermee om te gaan, als je zielsveel kunt houden van wat er komen wil.

Tot slot vraagt het begrijpen en doorzien van het krachtige 'nee' van het kind in deze kop-

pigheidsfase nog om verdieping. Ik herinner me van de Franse filosoof en schrijver Jean Paul Sartre (1905-1980) dat hij het, om het met mijn woorden te zeggen, tot het grootste vermogen van de menselijke vrijheid rekende om 'nee' te kunnen zeggen. Maar waarom, zo vroeg ik me af, zeggen dan twee mensen die met elkaar trouwen 'ja' tegen elkaar? Zou het wellicht zo kunnen zijn dat je alleen dan 'ja' tegen een ander mens kunt zeggen, als je ervaart dat hij je 'nee' onvoorwaardelijk accepteert? Volgens mij is dat liefde, de liefde die hoort bij het diepste verlangen om mens te kunnen worden, samen met andere mensen. Dat hangt samen met het onbewuste vertrouwen dat het kind heeft wanneer hij zijn krachtige 'nee' uitspreekt naar zijn opvoeders. Wanneer de opvoeders er in slagen om 'ja' te kunnen zeggen tegen dat koppige 'nee' van hun kind ontstaat er een verbinding. Daarin leeft de liefde die werkt als het ene ik het andere ik waarneemt. Dat is een liefde die gedurende de gehele biografie werkzaam is en teruggaat tot aan de periode van de koppigheid toen ons ik geboren werd, toen in liefdevolle vrijheid het bewustzijn van onze eigen toekomst ontwaakte. Voor die tijd werkte deze liefdekracht nog onbewust als een onvoorstelbare grote wijsheid onder de leiding van engelwezens in de eerste jaren van ons leven. Als het ons lukt, verschijnt die wijsheid als onze eigen, geïndividualiseerde wijsheid in de rest van ons leven, dat daardoor met schakeringen van liefdevolle vrijheid wordt ingekleurd.

De mens kan het bewustzijn dat hij een ik is alleen op aarde ontwikkelen, buiten het paradijs. Het bewustzijn van het eigen ik kan alleen op aarde geboren worden. En telkens wanneer er een kind geboren wordt wensen de engelen hem toe dat hij gezien wordt, dat het hoogst individuele wezen dat een mens als zijn ik beleeft, gezien wordt. De engelen wachten af of dat lukt, en wanneer de bazuinen van de geboorte ons in de oren klinken als de toeters en trommels van de koppigheid, dan wordt er een ik geboren en is er toekomst!

Een meisje van ruim twee is erg verlegen en spreekt maar weinig. De ouders hebben zich wel eens afgevraagd of ze doof is, maar kleine tests maken duidelijk dat dat niet het geval is. Ze is dol op haar kleine babybroertje. Op een middag zit het hele gezin aan tafel voor een kopje thee. Ineens staat ze op van haar stoeltje, kijkt haar vader met grote ogen aan en zegt: 'Ik ben, papa, ik ben!' en ze gaat weer zitten. Nuchter zegt een van de grotere kinderen: 'Zie je nou wel dat ze best wel kan praten'. In die periode verandert de tedere verhouding met het babybroertje. Van tijd tot tijd gaat ze onder de tafel zitten, begint met een broeierige blik in de ogen heen en weer te wiegen en zachtjes voor zich uit te zingen: 'Ikke ikke, stomme kindje, ikke ikke, stomme kindje'.

Wanneer u een ervaring uit de - religieuze - opvoeding van uw (klein)kind wilt delen met de lezers van *In beweging*, stuur uw bijdrage (max. 200 woorden) dan naar het redactieadres. Zie binnenzijde vooromslag.